

ארמונות על ההר

כשבוחנים את שרידי הארמונות שבנה הורדוס על המצדה, קשה שלא להתפעם נוכח התכנון והבנייה המורכבים שנדרשו לשם בנייתם. ולא בכדי, מצדה היוותה עבור הורדוס מרכז ייצוגי מפואר לאורחים רמי מעלה, ומעוז אחרון בפני מתנגדיו

המצטיין בגודלו ובפארו בהשוואה לבית מגורים שכיו בימיו. הארמון היה בית מגורי השליט ומשפחתו, שממנו ניהל את ענייני ממלכתו.

מפעלי הבנייה של הורדוס

הורדוס נולד בשנת 72 לפנה"ס, צמח בחצרות החשמונאים וקיסרי רומא והחל את תפקידו המדיני הראשון כמושל מחוז הגליל. שלטונו של הורדוס נמשך שנים ארוכות, משנת 40 לפנה"ס ועד ליום מותו בשנת 4 לפנה"ס. הורדוס הנהיג את ממלכתו ביד רמה והגיע להישגים מכובדים בתחומים רבים, ביניהם הפליא לעשות בתחום הבנייה. בין מפעלי הבנייה הגדולים והמרשימים שהקים הורדוס בתקופת מלכותו היו בית המקדש השני בירושלים ונמל ימי בחופי קיסריה. לצדם, בנה לו הורדוס ארמונות רבים ומרשימים בפארם ובהדרם ששימשו לא רק כמקום מגוריו של השליט ובני משפחתו, אלא גם כמקום רשמי לעריכת טקסים ממלכתיים שהתחייבו מעצם שלטונו, ובעת הצורך, גם כמקום מפלט. להגנה על שלומו ועל שלום בני משפחתו.

גם במצדה בנה הורדוס ארמונות מפוארים על רקע תפאורה של טבע ונוף מרשימים מכל עבר. מיקומה, בצוק מבודד במדבר יהודה, בעל מדרונות תלולים וזקופים, העניק לה מערך הגנה טבעי מושלם. בשיא שלטונו במצדה, הקיף אותה הורדוס בחומת סוגרים איתנה, בעלת שני קירות מקבילים שחולקו במחיצות רוחב לחדרים (סוגרים) ולמגדלי שמירה, והפך אותה למבצר מוגן ולמצודה מלכותית. עליה נבנו ארמונות גדולים ומפוארים, בית מרחץ משוכלל, מערכת איסוף מים מתוחכמת ונועזת שכללה בורות ענק חצובים ומטויחים במדרונות המערביים



הארמון הצפוני - הדרגה התחתונה לאחר שימור ושיקום קירות האולם ושחזור העתקים של הפרסקאות. צילום: אורית בורטניק

כתיבה: אורית בורטניק, הממונה על שימור אתרים במחוז דרום, רשות הטבע והגנים

...גם בית מלכים בנה לו הורדוס במורד המערב... והארמון נשקף לצד צפון... ותכונת חדריו אשר בקרבו והאולמים והמרחצים הייתה רבה ועשירה. ובכל מקום התנשאו עמודים עשויים אבן אחת והקירות וקרקע הבתים נרצפו אבני-צבעוניים... (תולדות מלחמת היהודים, פרק שמיני).

של המצוק, וכן בורות ותעלות איסוף על במת ההר שאגרו כל טיפת מים באזור שחון זה, מכלול מחסנים גדול לאחסון צידה ונשק ועוד.

מצדה - ארמונות פאר ומבצר מגן

במת הר מצדה ממחישה מעבר לכל הדרמות המסעירות שהתחוללו בה, עד כמה כוחו ורצונו של המלך הורדוס באו לידי ביטוי. דבר לא עמד בפני רצונו. גם לא המדבר, האקלים, המים, הטופוגרפיה והגיאולוגיה. כך ציווה וכך היה! ההיסטוריה לימדה שהורדוס, בתקופת מאבקו על הכתר מול משפחת החשמונאים, שיכן פעמיים את משפחתו בראש ההר ונאלץ להזעיק עזרה או לחדש נאמנות מול הקיסר הרומי החדש. מן הכתובים ידוע שהורדוס חש בסכנה תמידית לשלומו, הן מבית והן מחוץ. הוא גמל למצדה על היותה מקלט ומסתור למשפחתו בזמנים קשים, ביצר אותה והפך אותה למעוזו האחרון בעת צרה, כדרך מילוט לעבר ים המלח אל הרי מואב - אל הממלכה הנבטית.

חיי הרווחה והפאר של קיסרי רומי היוו מודל לחיקוי למלך הורדוס שהיה ממעריציו של הקיסר אוגוסטוס, ושרידי הארמונות שבנה על המצדה ממחישים לנו כיום את פאר המלכות בסוף תקופת בית שני. ההווה מאפשר לנו הצצה על מה שהיה בעבר שמור רק לעיני המלך ולמשפחתו.

מצדה, הנודעת מבין האתרים שהותיר אחריו הורדוס, נצפית ממעוף הציפור כספינה המתנשאת מתוך שרשרת של מצוקי סלע היוצרים את מצוק ההעתקים.

חמישה ארמונות גדולים וקטנים הותיר אחריו הורדוס על המצדה: הארמון הצפוני, פנינה אדריכלית ואחד ממפעלי הבנייה המפוארים והנועזים שבנה הורדוס, הארמון המערבי, המבנה הגדול ביותר במצדה (3,700 מ"ר), ושלושה

ארמונות קטנים נוספים שנבנו בסמוך לו ושנועדו לאירוח ולשיכון בני משפחה. ממצאי החפירות של יגאל ידן במצדה מעלים כי מצדה בימיו של הורדוס נבנתה והתפתחה בשלושה שלבי בנייה עיקריים:

שלב I - 35 לפנה"ס - מבנה "גרעין" הארמון המערבי ושלושת הארמונות הקטנים שלצדו.

שלב II - 25 לפנה"ס - התפתחות והתרחבות הארמון המערבי שגלשה גם לשלב השלישי.

שלב III - 15 לפנה"ס - בניית הארמון הצפוני על שלוש דרגותיו בנוסף למכלול המחסנים, בית המרחץ הגדול ועוד. בשלב זה מצדה הייתה בשיא גדולתה.

הארמון הצפוני - הפנינה המלכותית

מכל הארמונות על המצדה, אין ספק כי הארמון הצפוני הוא המפואר, המיוחד והנועז ביותר מבין מפעליו של הורדוס, המהווה עדות יוצאת מן הכלל לווילה מפוארת מן התקופה הרומית הקדומה. ייעודו של הארמון על פי פרופ' אהוד נצר, ארכיאולוג באוניברסיטה העברית בירושלים, מתמחה באדריכלות של תקופת בית שני ובפרט בתקופת הורדוס, היה בראש ובראשונה מקום מרכזי וייצוגי שבו קיבל הורדוס את אורחיו רמי המעלה. אי אפשר לעמוד אדישים נוכח מפעל בנייה מרשים זה, שעוד טרם הקמתו בקצהו הצפוני של ההר, נראה כי ניצת במוחו של הורדוס הרעיון להשתמש בשלוש מדרגות טבעיות בסלע לבניית הארמון המרכזי. מיקומו נבחר בשל הנוף הפתוח הנשקף משלושה עברים - ממערב, מצפון ומזרח, ובשל בידודו מפסגת ההר - יתרון חשוב במיוחד עבור שמירה על בטחונו האישי של המלך. האתגר שעמד בפני בנאי ואדריכלי הארמון היה גדול ולא פשוט כלל. תחילה היה עליהם ליישר ולעצב את מדרגות

לשמור על העבר למען העתיד

רשות הטבע והגנים משקיעה משאבים רבים בשימור מצדה, תוך הסתייעות במיטב אנשי המקצוע בעולם, ורואה אחריות גדולה בשמירה על שרידי העבר למען העברת המסרים הטמונים בהם לדורות הבאים - תוך נאמנות לאותנטיות ולמקוריות של השרידים הארכיאולוגיים.

העובדה שמצדה הונצחה לא מכבר (בשנת 2001) ברשימת אתרי מורשת עולמית של אונסקו כאתר בעל ערך אוניברסלי, הראוי להגנה למען האנושות ולמען הדורות הבאים, רק מחזקת את מדיניות השימור של רשות הטבע והגנים במטרה להגן על ממצאי העבר למען העתיד.



פסיפס בארמון המערבי. צילום: אורית בורטניק



מצדה - מבט כללי ממעוף הציפור. צילום: אבינועם מיכאלי

מצדה במספרים

130 דונם - שטחה הכולל של פסגת המצדה.

650 מטר - אורכה המרבי.

300 מטר - רוחבה המרבי.

450 מטר - גובהה מעל פני הים.

1,400 מטר - אורכה של חומת הסוגרים.

37 מגדלים פזורים לאורכה של החומה.

5 ארמונות על במת ההר.

3,700 מ"ר - שטחו של הארמון המערבי.

900 מ"ר לערך - שטחו של הארמון הצפוני על שלוש דרגותיו.

915 מ"ר - שטחם הכולל של שלוש הארמונות הקטנים.

120 מדרגות מובילות מפסגת ההר אל הדרגה התחתונה.

12 בורות מים חצובים בשתי שורות במדרון המערבי של הצוק.

40,000 מ"ק - הקיבולת הכללית של בורות המים החצובים.



הפרסקאות המקוריים לאורך שימור במוזיאון מצדה. צילום: אבינעם מיכאלי



שחזור העתקים של פרסקאות אולם הדרגה התחתונה. צילום: אורית בורעניק

הסלע בחציבה ובבניית קירות תמך נועזים, לבנות מערכת מדרגות שתקשור בין שלוש מדרגות הארמון ובין פסגת ההר לארמון עצמו, ולבסוף, לדאוג למערך שמירה קדמי להגנה על שלומם של המלך ושל משפחתו.

הארמון המערבי - הגדול מכולם

הארמון המערבי הוא המבנה הגדול ביותר על במת ההר - בשטח העולה על 3,700 מ"ר! הארמון, שנבנה בסמוך לחומת הסוגרים המערבית, החל כמבנה גרעין שהלך והתפתח עם השנים על מנת לשמש מערך לוגיסטי הנותן שירות לדרי הארמון אך גם לארמון הצפוני ולשלושת הארמונות הקטנים. התרחבותו התבטאה במחסני אגירה, אגף שירותים, אגף משק בית ואגף מגורים.

הכניסה הראשית אל הארמון המערבי הייתה מצפון, דרך חדרי משמר ומעבר ארוך שהוביל אל צומת מרכזי שממנו ניתן היה לפנות אל גרעין הארמון באגף המזרחי, ואל מערכת המחסנים ואגף המשק בצדו המערבי.

האגף המלכותי שהיה לב לבו של הארמון, נבנה במתכונת טיפוסית של חצר מרכזית וסביבה חדרים. שרידי פרסקאות, טייחים מקושטים, מתקנים ומרבדי פסיפסים מרהיבים בצבעוניותם, יחד עם האדריכלות המעודנת וטיבם של חומרי ושיטות הבנייה של קומת הקרקע, מעידות על פאר המלך ומשליכות על אופייה של הקומה העליונה שלא שרדה במלואה.

אתגר שימור מצדה -

עבר, הווה ועתיד

החשיפה המקצועית ופעולות השימור שנקטו הארכיאולוגים והאדריכלים של משלחת חפירות מצדה ברשות פרופ' יגאל ידן בשנות השישים, יחד עם תחזוקה מקצועית שוטפת של צוות שימור מיומן של מחוז דרום במצדה, הצליחו לשמר חלק ניכר מהאלמנטים המרהיבים, הפאר וההדר של הארמונות והשרידים הארכיאולוגיים הרבים. יחד

עם זאת, תנאי החשיפה, כמות המבקרים הרבה והאקלים הקשה של מצדה בחורף ובקיץ, פוגעים באופן ישיר ומתמשך בשרידים המפוארים. התפוררות ועייפות החומר הן מנת חלקה של השחיקה הטבעית, מצב בלתי נמנע המחייב אותנו לשמר את הממצאים המרהיבים והמרתקים ולהעבירם לציבור המבקרים ולדורות הבאים.

בדצמבר 2003 פקד שבר ענן את מצדה והוריד כמות משקעים גדולה במשך שעה שלמה. גשמים אלו זרעו הרס ונזקים, חלקם בלתי הפיכים, לשרידיה המרשימים של מצדה, והיה ברור כי יש לבצע פעולות שיקום ושימור מידיים להצלת החומה והשרידים הארכיאולוגיים.

הנושא הובא לידיעת ממשלת ישראל לצורך בקשת סיוע לשיקום, וזו הקצתה סכום לא מבוטל לשיקום מצדה מתוך הכרה בחשיבותה ההיסטורית, הערכית, התרבותית, החינוכית והתיירותית.

בפרויקט שימור רב שנתי בניצוחה של רשות הטבע והגנים ובשיתוף גופים עמיתים כמו רשות העתיקות, רשות ניקוז ים המלח, האוניברסיטה העברית בירושלים ועוד, החל מבצע שיקום ושימור המבנים, החומות והשרידים העדינים שנפגעו בשיטפונות. השיקום כלל בין היתר, טיפול שימורי לציורי הקיר, סיוע מקצועי ממומחה איטלקי לשימור פרסקאות והצגתן במוזיאון מצדה החדש, והחלפת הגג בארמון המערבי.

המבקרים הרבים שפוקדים את מצדה מתרשמים בין השאר ממראות מחודשים ומשומרים של השרידים הארכיאולוגיים הרבים על במת ההר.

חשוב להדגיש, שימור עתיקות אינו פעולה חד פעמית ומחייב טיפול תחזוקתי שוטף במשך כל השנה. ואכן במצדה קיים צוות שימור קבוע של מחוז דרום שאחראי לטיפול בשרידים הארכיאולוגיים במשך כל השנה, על פי תכנית תחזוקה רב שנתית ועל פי סדרי עדיפויות הנגזרים ממצב השתמרות השרידים, בסטנדרטים לשימור מהגבוהים בארץ ובעולם, ועל פי אמנות שימור בינלאומיות.